

Gengangerhændelser

Kirsten Marie Raahauge

Det Kongelige Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur,
Design og Konservering, Designskolen
kmr@kadk.dk

Keywords:

- *ghost*
- *haunting*
- *anthropology*
- *fieldwork*
- *sensation*
- *limits of reason*

Abstract

Since 2007 I have interviewed people in Denmark about their extraordinary experiences in connection with my project *Haunted Houses*. The interviewees give accounts of unexplainable, aimless experiences that they somewhat hesitantly call haunting; often they also state that they are not sure about what the word actually means, and whether it covers the experience. This article takes its point of departure in the interviewees' attempts to connect their extraordinary experiences with their everyday life and their ordinary models for explanation, and it deals with the difficulties it produces to investigate this field of exceptions. Typically, the experiences are small, insignificant occurrences with extraordinary overtones, such as sounds in rooms that seem to be empty, paintings that fall off their hooks, or iPhones that make calls without a sender. For many of my interviewees such experiences fall into cracks and fissures of common sense rationalities; by resisting common sense they open up for a wilder interpretation of the world. Maybe it was not a ghost, you saw or heard, but what was it then? And, if we call it a ghost, what does it mean? Some wait for the next extraordinary occurrence that might confirm that what they heard or saw was not a hallucination, but in fact it happened, although it seemed unreal. These extraordinary occurrences challenge our rational explanations, albeit only on a small scale, and they point to the limits of our reason, and of what we are capable of understanding; sometimes they even broaden these limits.

Introduktion

Engang da vi læste en børnebog om spøgelser, sagde min søn: 'Jeg kan ikke forstå, hvorfor alle spøgelserne på billederne er hvide, Mor. De er jo sorte i virkeligheden' (fortalt af en mor til tre, der bor med sin familie i et hus, hvor det spøger).

Små børn, såvel som voksne mennesker, oplever fænomener, de kalder *spøgelser*. For

barnet herover havde det udgjort et problem, viste det sig, for et af de spøgelser, han kunne se, ville, ifølge den husrenser, der blev kontaktet af drengens noget nølende forældre, kontrollere ham – og havde magten til det. For barnets forældre, som for de fleste andre af dem, jeg har været i kontakt med i forbindelse med mit forskningsprojekt om hjem søgte huse, er det ikke en sådan umiddelbar fare, der bliver forbundet med deres oplevelse. Det er snarere, at det giver anledning til irrita-

tion eller uvished at opleve noget, som det kan være svært at forklare eller sætte ind i en hverdagsammenhæng. Sådanne hændelser og den fornemmelse, der følger dem, er det primære feltmateriale for mit forskningsprojekt «Hjemsøgte Huse». For de fleste af de mennesker, jeg har interviewet, er den fornemmelse, de får efter at have oplevet spøgelse eller gengangere, en fornemmelse af sprækker i de vante forklaringspotentialer og forskydninger i hverdagens række af hændelser. Det fører for mange mennesker til en vifte af forsøg på at finde forklaringer på fænomenet. Det kan være svært at finde forklaringer, når man selv tvivler på dem, så i mange tilfælde har de mennesker, jeg har interviewet, svært ved at pege på en entydig forklaring. I stedet er der mange, der sætter et sæt af tentative hypoteser op, som det kan være vanskeligt at forbinde til den almindelige hverdag. Denne artikel drejer sig om de vanskeligheder, man kommer ud for som hjemsøgt, men også om de vanskeligheder, man får som antropolog, når man forsøger at finde mønstre og mening i denne felt af undtagelser. Før vi begiver os ind i denne mere generelle diskussion, skal vi dog dvæle et øjeblik ved hændelsen bag citatet herover. Både denne beretning og de andre eksempler i teksten kommer fra mit feltmateriale.

Den sorte kvinde med nøglerne

Både far, mor og barn har været ude for en hel del mærkelige hændelser i deres hus. Forældrene er sidst i trediverne, hun er skolelærer, han gas- og vandmester. De har tre børn og bor i en landsby i Nordjylland. Egentlig havde de accepteret, at der skete ting i huset, de ikke kunne forklare. En stor frugtskål faldt på gulvet fra sin plads midt på et stort bord; en lille pige stod ved kaminen en sjælden gang eller to, men for-

svandt, når man gik hen imod hende; glas i vinduer og døre gik itu uden grund; skuffer og skabe kunne åbne og lukke sig med et effektivt smæk, uden at der var nogen, der rørte dem; elektriske apparater slukkede og tændte uden menneskelig mellemkomst; der lød støvletramp fra førstesalen, især om aftenen når børnene var lagt i seng. Deres midterste barn var et meget nemt barn, han sov, så snart han fik sin sut i munden og var altid glad. Da han blev otte måneder, skete der pludselig en forandring. Han begyndte uden varsel eller grund at skrigе, når de lagde ham i seng om aftenen, og holdt ikke op, lige meget hvad de gjorde.

Ingen af hans forældre tror på spøgelse og havde egentlig tænkt, at der ikke var noget at gøre ved mærkværdighederne, da de ad omveje blev bragt i forbindelse med en clairvoyant. Manden havde nemlig lovet sin kollega at tage med ham til en clairvoyant, som denne halvt i spøg havde lovet sin kone at konsultere. Nu, da det blev alvor, ville han gerne have sin makker med. Da de to mænd kom hen til den clairvoyante, ænsede hun først ikke manden, der havde aftalen, men henvendte sig direkte til hans ven, ham med sønnen, der skreg. Hun vidste ikke, at han ville komme med til sessionen, og uden at have hørt noget om den hjemlige uro sagde hun, at han skulle passe på deres søn, for han var i fare. Der skulle gøres noget ved det hurtigst muligt. Der var en ånd i deres hus, der ikke ville ham det godt. Konen, der havde sendt sin mand til clairvoyant, ville nu også gerne selv besøge hende, og hun tog barnets mor med sig, igen uden at den clairvoyante vidste det. Atter gav den clairvoyante samme besked, og ægteparret fra det besøgte hus blev om end nølende enige om, at de hellere måtte gøre noget ved sagen, så de henvendte sig til en husrenser, de havde fået anbefalet. Manden fortalte, hvad der så skete:

Det var faktisk skuffende. Det var en helt almindelig mand, der dukkede op, med fuldskæg og iført cowboybukser og i en trøje fra Red and Green. Han gik bare langsomt gennem huset. Kun et sted stod han stille et stykke tid, nemlig der, hvor vores søns vugge stod. Så gik han videre. Det var overstået på ti minutter, og han fik sine penge og gik. Men fra den dag skreg vores søn ikke mere, når han blev lagt i seng og han er blevet den samme glade dreng, som han var før. Husrenseren fortalte os, at der var flere ånder i vores hus. Kun en af dem havde været farlig; han havde fået kontakt til en kvinde klædt i en gammeldags, sort kjole og med et stort bundt nøgler, der hang fra hendes bælte. Hun havde været fangevogter i et tidligere liv og ville nu have magt over vores søn, der havde været hendes fange før.

Forældrene var enige om, at det, de havde oplevet, og det, husrenseren sagde, var svært at forklare – for de troede hverken på spøgelse eller på, at man bare kan rense et hus for ånder. De var også enige om noget andet: «Det er som om der mangler noget i huset nu, en atmosfære, der er forsvundet, eller en ånd. Her føles så tomt nu, man savner næsten huset, som det var før».

Hjemsøgte Huse

Siden 2007 har jeg interviewet mennesker i Danmark om deres oplevelser angående hjemsøgte huse, gengangere og spøgelse. Denne artikel er baseret på disse mere end 100 interviews af varierende længde, de tilsendte beretninger fra mennesker, der har hørt om projektet, og det etnografiske feltarbejde, jeg har foretaget og stadig foretager i forbindelse med projektet, der er en del af det større forskningsprojekt «Fornuftens grænseflader».¹ Da jeg troede, det ville være

vanskeligt at finde informanter, spurgte jeg mig for, hvor jeg end kom: børnehaver, skole, arbejde, forretninger, transportmidler, middagsselskaber, fester, museumsbesøg, kantine, hoteller, restauranter, konferencer og så videre. Det var forbløffende, så mange, der svarede, at de havde oplevet noget, de kaldte spøgelse. Desuden var der mange, der kunne henvise til andre, der havde haft lignende oplevelser. Og endelig er mediernes interesse for projektet en kilde til informanter; projektet bliver med jævne mellemrum eksponeret i medierne, hvorefter der altid er mennesker, der henvender sig til mig med deres historie. Jeg har været på Danmarkstur for at interviewe de mennesker, jeg havde fået forbindelse til, og i få tilfælde har jeg haft lejlighed til at bo i de hjemsøgte huse for en kort tid. Interviewene drejer sig om selve oplevelsen: hvad skete der? Hvordan så det ud/lød det/følte det/lugtede det/smagte det? Hvor mange bevidnede det? Hvor lang tid tog det? Hvor skete det? Gentog det sig? Desuden angik samtalen de måder, den interviewede havde omsat, eller netop ikke havde omsat oplevelsen på: tale han eller hun om det? Til hvem? Hvorfor ikke? Havde han eller hun gjort noget for at afværge/fremmane eller på anden måde manipulere oplevelsen? Eller netop ikke? Hvad? Og hvorfor (ikke)? Samtalen drejede sig desuden om måder at forstå oplevelsen på: hvordan kan den forbindes til andre dele af den interviewedes hverdag? Eller hvorfor netop ikke? Hvordan kan den forstås? Sættes i forbindelse med andre hændelser eller mere overordnede måder at forstå verden på? Eller netop ikke? Disse spørgsmål behøvede jeg sjældent at stille mange af, da de interviewede typisk af sig selv fortalte om oplevelsens underlige forløb og deres vanskelighed ved at sætte den i sammenhæng.

Vibeke Steffen, der bidrager til dette tidsskrift, var også del af det større projekt. Hun undersøgte clairvoyance, og vi var, før

vi startede på projekterne, enige om, at der nok ville være store overlap mellem vore projekter og stor ensidighed i vort materiale. Det viste sig ikke at være tilfældet. Der er den afgørende forskel, at mens Steffen talte med mennesker, der satte det uforklarlige i system, taler jeg med mennesker, der for det meste undrer sig over fraværet af systemer at sætte deres uforklarlige oplevelser i. Desuden er clairvoyance, og de ånder man kan møde under clairvoyantes sessioner, typisk forbundet med det gode, mens spøgelse i højere grad er tvetydige eller i nogen grad ubehagelige, ikke fordi de gør noget – når bortses fra få eksempler –, men fordi de er til stede uanmeldt og uden nogen rimelig grund.

I det følgende vil jeg vise, hvordan jeg i min søgen efter et antropologisk perspektiv, en form for system, struktur, organisering eller bare indramning af projektet stødte på den ene forhindring efter den anden (et emne, der også bliver berørt i Raahauge 2015). Min zig-zag vej førte mig gennem en række analytiske perspektiver, og denne vej ligner den sti, de interviewede betræder, når de søger at forstå og forklare de hændelser, de uden at ville det kommer ud for, når de søger at finde en form for kulturel resonans, der kan hjælpe dem til at placere deres oplevelser.

Forklaringer og sammenhænge

I antologien *Out of the Ordinary. Folklore and the Supernatural* (1995), er den bagvedliggende præmis, som bliver præsenteret i Barbara Walkers *Introduction* (Walker 1995), at det at tro på det overnaturlige er udbredt og ganske almindeligt, hvilket kan ses af de eksempler, der bliver bragt i antologiens bidrag. Som berørt i anden sammenhæng (Raahauge 2016) er der en hel del folkloristiske studier, der viser, at en sådan sammenhæng er ret

udbredt, og at narrativer om spøgelse på forskellig vis fortolkes ind i de sammenhænge, de hjemsøgte lever under. For eksempel udforsker den engelske folklorist Paul Day Cowdell i sin ph.d.-afhandling *Belief in Ghosts in Post-War England* (2011) fortællinger om oplevelser af spøgelse fra især nutidens England og relaterer dem til forskellige former for tro. Hans argument er, at spøgelse bliver fortolket gennem forskellige trossystemer, som de mennesker, han interviewer og modtager skriftlig vidnesbyrd fra, i forvejen er indlejret i. Cowdell kalder det «narrative negotiations» (Cowdell 2011: 93) og forklarer, hvordan tro og oplevelse gennem fortællingen indgår i en kompliceret forhandling, der giver oplevelsen plads i trossystemet. Det narrative medierer spøgelsesoplevelserne, og herigennem forhandles oplevelse og tro hen imod en stabil placering af oplevelsen i trossystemet. Således giver spøgelse mening, om end på forskellig vis, i fx forskellige kristne trossystemer. Den amerikanske folklorist Jeannie Banks Thomas er også inde på det narratives væsentlighed; hun går et skridt videre, idet hun ikke blot peger på, at spøgelse kan indlejres i en kontekst, det kan også bruges til at forklare den verden, der omgiver én. I kapitlet *The Usefulness of Ghost Stories* i antologien *Haunting Experiences: Ghosts in Contemporary Folklore* (2007) argumenterer hun således for, at spøgelse på mange niveauer kan hjælpe os med at få et mere analytisk blik på vores omgivelse (Thomas 2007: 26).

Den estiske folklorist Ülo Valk går endnu videre: Spøgelse kan læses ind i en kontekst gennem fortællingens mediering, som hos Cowdell, og bruges til at forstå omverdenen, som hos Thomas, men det kan også reagere på omverdenen og vise sin utilfredshed, når verden er af lave. I sin artikel *Ghostly Possession and Real Estate* (2006) viser Valk, hvorledes de forestillinger om

spøgelser, han finder i de fortællinger, han indsamler, virker som genfortolkninger af trossystemer, værdier og samfundsmæssige sammenhænge i et post-sovjetisk Estland. Spøgelser forstås i nogle af disse fortællinger som ejere af bespøgte huse, og derved indpuster fortællingerne mening i et kaotisk socialt miljø. Spøgelsernes aktiviteter forstås af hans informanter som reaktion mod de moderne tiders nye værdier (Valk 2006: 47). I Valks materiale er der sammenhæng mellem ideer om ejerskab, familieforhold, ejendomme og spøgelser, og disse sammenhænge er endvidere af en karakter, der genfortolker traditionelle værdier ind i nutiden. Det er altså muligt at genfortolke og forstå spøgelsesfortællingerne som forbundet til tradition såvel som samfundsmæssige forandringer.

Det er ikke erfaringen fra mit feltarbejde; de færreste tror på den idé, at der findes spøgelser, som man kan støde på. Når de støder på noget, de så kalder spøgelser, giver det anledning til perpleksitet, fordi denne kategori ikke synes særlig ligefrem at anvende. Walker peger på «an *anti-supernatural system of belief*», der kan findes hos dem, som afviser ideen om det overnaturlige (ibid.: 3). En sådan pointeret afvisning er heller ikke særlig almindelig for min felt. Der er ikke tale om en dichotomisering i mit materiale mellem dem, der tror på det overnaturlige, og dem, der afviser det. De fleste forholder sig simpelthen ikke til det før deres ekstraordinære oplevelse. Som en af de interviewede sagde: «Hvorfor skulle *jeg* opleve det? Jeg, der ikke tror på den slags. Jeg er meget rationel».

Fra slotte og herregårde til lejligheder og parcelhuse

Egentlig havde jeg planlagt at beskæftige mig med slotte og herregårde, da det typisk er disse steder, der er hjemmestøt ifølge

mange af de spøgelsesnarrativer, jeg på forhånd havde kendskab til. Jeg ville simpelthen følge en populærvidenskabelig figur, der drejer sig om disse specifikke steders spøgerier. Min teoretiske inspiration fik jeg fra Marcel Mauss, der i sin og Henry Huberts *Outline of a General Theory of Magic* (2001(1902)) hævder, at magi typisk er forvist til fænomener, der er marginaliseret i det samfund, de er del af, som det fx kan være tilfældet med kvinder og død (ibid.: 147ff).² Magi knyttes altså til de fænomener, der antages at eksistere udenfor den normale verden og dens normale praksis:

The quality of *mana* – and of the sacred³ – appertains to things which are given a very definite position in society, often to the extent of their being considered to exist outside the normal world and normal practices. These things play a very considerable role in magic; they provide, in fact, its living forces (Mauss' egen kursivering af *mana*). (ibid.: 147)

Dette marginale argument virkede plausibelt, syntes jeg, og jeg ville undersøge om det kunne genfindes i Danmark i dag, og hvis ja, hvordan dette marginaliserede landskab ville tage sig ud med hjemmestøt huse som de marginaliserede fænomener. Som min hypotese antog jeg nemlig, at jeg kunne fortolke Mauss' argument videre og transportere det til et emne, han ikke selv berører, således at spøgelser på samme vis som magi kunne tænkes at eksistere udenfor den normale verden, idet begge dele kunne forstås som tilhørende en tvetydig side af verden, og endvidere, at spøgelser af denne grund også bliver marginaliseret. Desuden ville jeg undersøge, om der kunne være et spatialt aspekt af denne spøgelsesmarginalisering; jeg ville foretage en kort-

lægning af hjemsøgte huse i Danmark. Da slotte og herregårde engang har været magtfulde og centrale byggerier, mens de nu blot er minder fra en svunden fortid, kunne de oplagt være de marginale steder for spøgeri, set gennem Mauss' optik, og da de har været den maleriske kulisse for magtbrynde og uretfærdighed, kunne de oplagt være de dramatiske steder for spøgeri, set gennem en simpel, normativ spøgelsesnarrativ: At gengangere spøger, fordi de har begået eller er blevet udsat for en synd eller uretfærdighed i deres jordiske liv, er en narrativ model, jeg i mit feltarbejde er stødt på med jævne mellemrum. Især er den tydelig i brede fortolkninger af fænomenet gengangere. Det er ikke så ofte, at de, der selv har erfaringer med gengangere, anvender denne normative læsning, men den er ret almindelig blandt mennesker, der overvejer emnet udefra. Min spøgelseskortlægning fokuserede altså på ælde og drama gennem hypotesen om de marginaliserede slotte og herregårde.

Før jeg kom i gang med dette projekt, fandt jeg ud af noget interessant: Når jeg spurgte de mennesker, jeg mødte på min vej, om de havde oplevelser med hjemsøgte huse og spøgelse, fra børnehaven til universitetet, fra kantinen til museet, fandt jeg, at det var ret almindeligt at have haft oplevelser, der forsøgsvis blev kategoriseret gennem spøgelse eller hjemsøgelse. Desuden fandt jeg ud af, at det var i alle former for rum, de oplevede mærkværdige hændelser.⁴

Stedsklassifikation som bærende princip var altså sprængt, der var ikke belæg for at følge de mere populære historier og mene, at det i særlig grad var gamle kæmpehuse, der var hjemsøgt. Til gengæld var det overraskende, at så mange oplevede spøgelse i så mange forskellige rumlige sammenhænge: oplevelser med hjemsøgte huse så ud til at være langt mere alminde-

ligt, end jeg havde formodet. Jeg opgav derfor slottene og herregårdene; det store antal hverdagsoplevelser, jeg stødte på, pegede på et væsentligt og uudforsket felt. Altså begav jeg mig ind i et mere vildsomt terræn af hjemsøgte huse i bred forstand. For hjemsøgelse slår åbenbart ned overalt, i lejligheder såvel som parcelhuse, betonbyggeri såvel som stenbygninger, højhuse såvel som rækkehuse, ældede huse såvel som ganske nye bygninger, institutioner såvel som hjem, travlt befærdede såvel som sjældent besøgte bygninger.

Foto: Ivar Tønsberg

Fra det generiske spøgelse til de mange gengangerhændelser

Foruden at kortlægge gengangerhændelser i slotte og på herregårde havde det været min hensigt gennem spøgelseshistorier fra disse gotiske og feudale bygninger at finde konturen af det generiske spøgelse. Denne gestalt forestillede jeg mig ville spejle de spøgelseshistorier, der er i omløb som narrativer ved lejrålet og i børnekammeret, i den victorianske gotiske litteratur og i romantiske fortællinger såvel som i moderne spøgelsesfilm. Denne figur, der er

genkendelig inden for de nævnte narrativer, kunne måske også udspringe af noget, der også kunne findes i nutidige beretninger om hændelser med spøgelse og genfærd derude. Den generiske figur, jeg regnede med at genfinde i mit materiale, var for eksempel en halvgennemsigtig menneskeskikkelse i hvidt lagen, en ulykkelig jomfru fra Middelalderen, eller en ridder med hovedet under armen og raslende kæder. Altså en stereotyp, som måske, mente jeg, ville være overladt til det postmoderne landskab af oplevelsesøkonomi (som i en mere generel analyse er blevet beskrevet af Pine og Gilmore 1999): der kan tjenes penge på gys og gru, og disse slotte, der engang husede magtens slægter, har i nogle tilfælde måttet tjene penge på spøgerierne. At spøgelse gennem denne udstilling af sig har mistet noget af sin uhygge, er en anden sag. Det var det, der også skete for «The Canterville Ghost», Oscar Wildes kendte spøgelse fra spøgelseshistorien af samme navn fra 1887. Dette generiske spøgelse er faktisk også at finde i flere af de historiske og til dels nutidige beretninger, Gorm Benzon på glimrende vis har indsamlet fra slotte og herregårde (2006; 2007), og som jeg ville have suppleret med interviews og overnatninger i de hjem søgte bygninger.

Mine begyndende interviews med mennesker rundt omkring i lejligheder og parcelhuse gav mig dog ikke anledning til at søge videre efter konturen af dette generiske spøgelse. Det var meget forskellige og fragmentariske hændelser, der blev fortalt om: Lyden af nogen, der går på trappen i et hus, hvor man mener sig alene, lugten af en alkoholiker, der forfølger en, mens man hænger tøj til tørre i kælderen, elektroniske apparater, der tænder og slukker, uden at nogen er til stede til at gøre det, dørhåndtag, der bliver presset ned, hvorefter døren går op, uden at nogen kommer ind. De hændelser, jeg fik fortalt, var for det meste

delvise sanseindtryk, som ikke passede i helheden, de var begrænset til nogle af den hjem søgtes sanser, og de foregik indenfor en kort tidsperiode og i et afgrænset rum. Især er det oplevelser af at høre lyde (af trin, nøgler i låse, en stemme, der kalder, møbler, der bliver skubbet hen ad gulvet) uden nogen til at forårsage disse lyde, som er manifest i mit materiale. Det var ikke i sig selv overraskende, det var derimod mængden af mennesker, der havde sådanne erfaringer, og også udpegningen af manglen på sammenhæng, der var fremherskende i deres fortællinger. Der er basis for at formode, at der er en kontinuitet, hvad angår historier om fragmenterede sansninger indenfor spøgelsesberetningsgenren, men det betyder også, at den blotte mængde af disse beretninger om formodentlig formålsløse fragmenter bliver så meget desto mere interessant og besynderlig: At så mange mennesker har erfaret uforståelige fragmenter af noget, de ikke aner, hvad er, samtidig med, at de har vanskeligt ved at sætte det i forklaringsramme og ved at fortælle det til andre, sætter en tvivl til grundlaget for både deres forklaringsrammer og det analytiske blikks udsigelseskraft.

Jeg opgav altså ideen om det generiske spøgelse, som kunne have spejlet de stereotyper, der kan findes i litteratur og film, og som kunne have været emnet for en etnografisk feltundersøgelse, der kunne have diskuteret det historiske materiale fra slotte og herregårdene i en nutidig kontekst. Inde i de hjem søgte huse, der i stedet kom til at udgøre min felt, er der nemlig for stor variation i interviewene til, at der kan peges på en samlende, generisk figur. Disse erfaringer indgår heller ikke i de spejlinger og stereotyper, litteratur og film giver, og desuden fortæller de fleste af de interviewede, at de ikke kan forstå deres oplevelse og ikke mener, den hænger sammen med deres

hverdag eller deres forklaringsrum. I stedet er der fragmenter og delvise sansninger, der er skygger og bankelyde, og somme tider fornemmes det som henvendelser uden afsender og uden modtager, umotiverede hændelser, som den hjem søgte har svært ved at forstå, men som måske er svangre med en eller anden mening, der synes at blive antydet. Det er et karakteristikon ved spøgelse, som Derrida fremhæver. I værket *Specters of Marx* (1994) spiller Hamlets fader i Shakespeares fortolkning rollen som spøgelse, der peger, uden at man kan forstå, hvad der peges på.⁵ Spøgelse er bag et visir (ibid.). Det er det nærmeste, man kan komme det generiske spøgelse: Det peger på noget og er gemt bag et visir, formålsløst og uforståeligt, men svangert med betydning.

Udefra set kunne denne felt virke svær at gå til empirisk, men nem at fortolke. Der er ret megen teori at strø om sig med for at forstå felten, men det virker, som om intet af det virkelig hænger fast i spøgelse. Lidt teflonagtigt glider de teoretiske apparater af på dem, mens de nærmer sig forvirringsteorier for ikke-fastholdere. Dog er flere af de postmoderne teoretikere, som Jaques Derrida herover, Gilles Deleuze og Jean-François Lyotard, tæt på noget af det, der foregår i felten, med deres dekonstruktive og fragment-fokuserede blik på intensiteter, strømme og transformationer snarere end entiteter. Fra dette perspektiv bevæger vi os nu videre mod spørgsmålet om muligheden for at etablere mere stabile mønstre og rammer, relationer og organiseringer til forståelsen af felten. Feltens vanskelighed ligger ikke i, at det er svært at finde mennesker, der har været udsat for hjem søgelser og spøgelse, hvad jeg ellers havde troet, men i at finde sådanne perspektiver at forstå felten gennem uden at inddrage alkens forklaringer og derved udelukke det væsentligste, spøgelse, som det bliver omtalt af de interviewede.

Et sådant kritisk blik på verdens fænomener som noget, der blot lader sig forklare som en projektion (psykologisk ubalance, narcissisme eller anden grund, der ikke har noget med oplevelsen selv at gøre) eller som grundet i en eller anden faktuel forklaring nedenunder (kognitive strukturer, fejl-læsning af sansningen eller simpelthen fejl-sansning, oversete, men egentlige naturvidenskabelige faktuelle kausallogikker eller lignende) bliver behandlet af Bruno Latour i artiklen «Why did Critique run out of Steam» (2004). Latour kalder projiceringsforklaringerne «faries» og kendsgerningsforklaringerne «facts» og påstår, at begge dele har at gøre med, at de intellektuelles primære projekt er at være kritiske (og bedrevidende); intellektuelle bortforklarer verdens fænomener for derigennem at vise deres kritiske evner. I stedet bør vi tage verdens fænomener alvorligt og skifte perspektiv fra «matters of fact» til «matters of concern», som hans undertitel også vil det⁶ (Latour 2004; se også Raahauge 2015; Raahauge 2016, hvor Latours idé diskuteres). Sammen med Derridas pegen på væsentligheden af den empiriske felts stabile kvaliteter, vil nu Latours pointering af at holde blikket rettet mod den konkrete felt snarere end dens mange mulige abstrakte fortolkninger og forklaringer danne den analytiske ramme.

Fra de få og bestemmelige til alle slags mennesker

Det lykkedes altså ikke at finde det generiske spøgelse i mængden af gengangerhændelser. Det næste forsøg på at finde en form for stringens i det empiriske materiale angik de mennesker, der udgjorde min felt, og spørge: Er der en overrepræsentation, der har med køn, alder, erhverv, uddannelse, bopæl, religion eller andet at gøre? Jeg håbede, at når en spøgelses-rumtypologi

ikke lod sig finde, og det generiske spøgelse var en halo, kunne det være, jeg kunne finde et mønster i, hvem der oplevede spøgelse. Det var der ikke, eller jeg har i al fald ikke fundet det. Det er alle slags mennesker, der kan fortælle om sære oplevelser: mænd og kvinder, unge og gamle, børn også, alle former for erhverv kommer de fra, og alle mulige uddannelser har de. De er fra land som fra by, er troende og ikke-troende og så videre. Det er gas- og vandmestre, lærere, landmænd, vagtmænd, forskere, sygeplejersker, arkitekter, sekretærer, IT-eksperter, kassedamer, økonomaer, journalister osv. Jeg møder dem i fly, til middagsselskaber, ved diverse arrangementer, på arbejdspladsen, i skolen, overalt. De mennesker, jeg møder, henviser ofte til andre mennesker, der har haft uforklarlige oplevelser. Jeg kunne altså heller ikke lave en bespøgt menneske-kortlægning; menneskespecificitetshypotesen var blevet sprængt, og jeg er overladt til et «jeder-mann», der potentielt kan opleve uforklarlige hændelser overalt.

Fra den kendte fortælling til fragmenterne

Menneskekortlægningen havde vist sig umulig at gennemføre, men der var også en anden vej mod en stringent struktur: Der måtte være et mønster i fortællestrukturen (se også Raahauge 2016).⁷ Oplevelsen af spøgerier kunne man forestille sig var struktureret på måder, der kan genfindes i narrative strukturer, som de manifesterer sig i de spøgelseshistorier, der fortælles i sagn og historier, for eksempel nutidige indsamlede orale fortællinger som de kan ses hos Gillian Bennet i hendes bog *Alas, Poor Ghost! Traditions of Belief in Story and Discourse* (1991). Her foretager hun en analyse af spøgelsesoplevelser og narrativer blandt ældre engelske kvinder (ibid.: 115–138) og kontemporære fiktive fortællinger i

form af film og horror-litteratur og goth litteratur. Antologien *Popular Ghosts. The Haunted Spaces of Everyday Culture* (Pilar Blanco og Pieren 2010) angår de sidstnævnte fiktive spøgelse: Vi lever med spøgelse i vores hverdag; de findes i fortolkning af steder og i metaforer for erindring, i film og litteratur, i politik og i skelsættende begivenheder, på digitale flader som på huden af tatoverede. Med andre ord: Vi lever med spøgelse som metaforer og henvisninger og som fortællinger i film, bøger og hverdagsprog. Som introduktionen påpeger til slut:

... each chapter reflects on the importance of incorporating, questioning, and renewing the languages of haunting in(to) the world of the living to explore the historicity of being and location, the nature of community, and the ways in which we can continue existing *with* ghosts. (ibid.)

Denne fortællingens vej søgte jeg nu. Her er spøgelse en kendt figur, som går veje, vi på forhånd har adgang til og kan bruge i vores hverdag.

Spøgelseshistorierne fra fiktionens verden, og i nogen grad også fra slotte og herregårde, angår som oftest dramatisk romantiske hændelser, magtbrydning, ulykkelig kærlighed, uretfærdig omgang med undergivne, indemuring og forbrydelse. De har et klart sæt af aktører, foregår et specifikt sted og angår en udpeget tid. Der er et narrativt forløb, en start, et klimaks og en afsluttende morale. Spøgelseshistorierne fra betonlejlighederne, parcelhusene og bondegårdene kan godt have sådanne elementer, men som oftest er det ikke tilfældet. Det er typisk oplevelser af kortvarig, formålsløs og uforståelig karakter. Hvor fortællings-teoretikere som George Dumézil, Vladimir Propp, Claude Lévi-

Strauss og Algirdas Julien Greimas burde have kunnet hjælpe med perspektiver til en sådan læsning, viste det sig, at de ikke var brugbare; deres teorier angik noget langt mere sammenhængende end de formålsløse fragmenter, der så ud til at udgøre min felts narrative struktur. I stedet har Derrida, Latour og (som det vil vise sig om lidt) Hufford og Baxstrom vist sig brugbare i denne usammenhængende felt.

I mit materiale er der altså overvejende tale om hændelser, der er løsrevet fra hverdagen og uden sammenhæng med faste fortælleforløb. Fortællestrukturen er sprængt; i stedet er der fragmenter, flagrende, uldne dele, som peger mod noget, der muligvis kunne være tilfældet, men det er ikke til at vide, noget, som yder en form for modstand mod at blive sat i sammenhæng.⁸ Som for eksempel denne historie, hvor fortælleren ikke kan give nogen forklaring eller sætte oplevelsen i sammenhæng:

En lægestuderende havde vagt i modtagelsen på et større hospital. Der skete ikke rigtig noget, men pludselig så han fra skranken to mænd komme ind udefra. De gik gennem det store venturum, forbi ham og ind i linnedrummet. Han blev noget forbløffet og også en smule irriteret over, at de ikke fortalte ham, hvad de skulle der. Efter et stykke tid rejste han sig og gik ind i linnedrummet for at se, hvad de lavede. Der var ingen. Og linnedrummet havde kun den indgang, han – og de – var kommet ind ad.

Feltmaterialets specifikationer

Rumligt er der tale om små forløb, der finder sted i en afgrænset zone. For eksempel i Nørresundby, her boede en familie med to små børn i et lille toetagers hus, han er IT-ekspert, hun er sekretær.

Flere gange om ugen kunne de høre en, der gik op ad trappen, men standsede midtvejs. Der var også mange andre uforklarlige hændelser i hjemmet, bl.a. skreg de små børn, når de skulle i seng i deres værelse, som både de og hunden nægtede at gå ind i. Forældrene kunne ikke finde hoved eller hale i det, og fortalte ikke nogen om det, da de godt kunne regne ud, at de ville blive stemplet som skøre eller interesserede i at gøre sig til, hvis de talte om de sære hændelser. De flyttede efter et par år. Da de besøgte deres gamle naboer et halvt års tid efter deres fraflytning for at hente de vinterdæk, de havde stående dér, fortalte naboerne, at de nye beboere ikke var rigtig kloge; de så spøgelse. Og så fortalte naboerne ord til andet samme historier, som de tidligere beboere selv havde oplevet og holdt hemmelige. Her var ingen forklaringer, kun mærkværdige hændelser i huset.

Tidsligt er der tale om små forløb, der finder sted over kort tid. Somme tider gentager det sig, som det var tilfældet i Nørresundby, og som det kan findes i eksemplet fra Nørrebro:

En kvinde, som ofte sad oppe og arbejdede til ud på de små timer, hørte på samme tidspunkt hver nat, kvart i to, en mand gå fra tredje til femte sal, hvor hun boede. På vejen kunne hun høre lyden af et nøglebundt, der blev taget frem, og når skridtene nåede døren, blev nøglen sat i låsen og drejet rundt. Derefter stoppede spøgeriet, indtil næste nat hvor det gentog sig, dag ud og dag ind.

Sådanne hændelser opfattes typisk af mine interviewpersoner som uforståelige forløb, der kan betyde alt muligt eller ingenting. Det er ikke rigtig til at sige. Familien i

Nørresundby prøvede at finde ud af, hvem der havde boet i huset, og forsøgte at stykke en historie sammen, men det lykkedes ikke rigtig. Kvinden på Nørrebro mente, at det kunne være to brødre, der havde boet i opgangen, men som nu var døde, der besøgte hinanden. Hun havde mødt dem, da de boede i opgangen, så hun havde nogle spor at følge. Det var ikke, fordi hun troede på spøgelse, eller for den sags skyld netop ikke troede på spøgelse, men hvad skulle man ellers mene? Det virker som en art rester eller væv, der ikke hænger sammen med resten af hverdagen, små bobler, der ofte er uden sammenhæng med resten af hverdagen eller med forklaringer, som ligger lige for. Boblerne er intense og skarpt afgrænset fra dagligdagen, men de er også forrevne og svære at afgrænse, fordi der følger så mange spørgsmål med. Et eksempel kunne komme fra kvinden i højhuset på Amager:

En ung kvinde boede med sit lille barn og sin hund i en betonlejlighed i et højhus på Amager i København. Hun hørte hver aften ved samme tid en låse sig ind i lejligheden, åbne døren og gå gennem lejligheden. Der var bare ingen. Det var uforklarligt, hun forstod ikke en lyd, så hun stillede sig selv mange spørgsmål i den anledning. Alligevel fik hun sat det i en ramme og fundet en måde at handle på, der virkede: Hun sagde en aften højt og tydeligt ud i rummet, at nu boede hun her, så hun ville gerne have ro. Hvis hun blev respekteret, ville hun også respektere, at der kunne være noget andet i lejligheden, men så ville hun altså også have ro. Hun fik faktisk ro, kun hunden reagerede nu på lyde, de andre ikke kunne høre ved det tidspunkt, hændelsen plejede at finde sted; hun forstod dog aldrig, hvorfor lydene kom.

Somme tider kan de implicerede stykke en forklaring sammen, som i denne hændelse:

En ung mand lå i sin seng på sit kollegieværelse på Kvinderegensen på Amager i København. Han kunne ikke falde i søvn og lå derfor og kiggede på det gule lys, der skinnede ind fra gadebelysningen udenfor. Pludselig hørte han en komme ind ad sin værelsesdør; den havde han låst, så han blev noget ængstelig, endnu mere, da han hørte skridt af en, der kom gående over gulvet hen imod ham inde i hans værelse. Han mærkede en kold vind og vendte sig om, så han lå med ansigtet væk fra den indtrængende og ind mod væggen og vinduet og ventede. Efter måske en halv time lykkedes det ham at falde i søvn og således komme væk fra den ubehagelige situation og den indtrængende person. Senere hørte han, at der nogle år tidligere havde boet en ung kvinde på kollegiet, som havde begået selvmord ved at springe ud af vinduet; måske var det på hans værelse, det var sket.

Folkloristen David Hufford advokerer i sin artikel «An Experience-Centered Approach to Hauntings» (2001) for, at spøgelsesoplevelser ikke bare *spejler* kulturelle betydninger, men også har en «kerne», der har en fysisk realitet, som ikke blot kan forklares gennem kontekst og kultur. Hvad det angår, er han enig med Latour, der jo også peger på, at mange af de intellektuelles forklaringer egentlig er bortforklaringer, som leder væk fra det fænomen, der udforskes. I en historie, som den ovenfor refererede, er der mange muligheder for spejlinger (for eksempel kulturelle forestillinger om det kollektive og det individuelle, der bliver sat på prøve ved at flytte på kollegium og have sin individuelle base bag en dør, der kan yale-låses), projiceringer

(overspændthed eller psykologisk ubalance hos en ung mand, der lige har skiftet sit trykke liv derhjemme ud med en tilværelse som studerende, måske?), facts (fejlsansning, eller: han sov da!) eller andet, der ikke tager oplevelsen og mandens fortælling om den alvorligt. Hufford er endvidere interesseret i fænomenologiske og etnografiske tilgange til spøgelseshistorier, hvorfor han går meget konkret til værks, når han skridt for skridt gennemtrawler de beretninger fra et hjemstøgt hus, der er eksemplet i hans artikel. Hvad Hufford ikke behandler i sin artikel, er den afstand, der er mellem hans analytiske blik og de erfaringer, mennesker fra det hjemstøgte hus har gjort. Lige gyldig hvor tæt, han søger at komme gennem sin etnografiske tilgang og sit fænomenologiske perspektiv, er der en afstand skabt af forskellen mellem hans informants position som dem, der har haft den fænomenologiske erfaring, og hans egen position som analysant.

Intensiteter uden mening

Forløbene er intense. Det er sjældent fordi, de er højdramatiske eller uhyggelige (som vi ellers har set et par atypiske eksempler på i artiklen), for det meste er det småhændelser, der er uden sammenhæng med de interviewedes normale hverdag og ikke rigtig kan sættes i ramme, forstås eller forklares gennem almindelige rationaler. De rammer simpelthen grænsen for fornuft. Det, der samler dem, er, at det sjældent er alle sanser, der oplever dem.

Det meste af det, vi oplever, kan forstås enten gennem hverdagens common sense, gennem videnskabelige forklaringer, eller som fortolkninger og spejlinger af livets facetter. Sådan er det ikke med disse oplevelser, de falder udenfor. Det kan give den hjemstøgte en vis fornemmelse af suspense: vil det ske igen? Hvis det sker igen, kan vi

da få en forklaring? Eller kan det bare give en rytme i hændelserne, lidt fornuft?

Hjemstøgelser er del af mange menneskers hverdag, men det er vanskeligt at tilskrive dem specifik betydning. De virker meningsløse. De ligger på den anden side af grænsen for fornuft og er små, men hyppige hændelser. Desuden betyder de, at den sædvanlige kontrol over hverdagens små hændelser og de steder, man befinder sig, for et øjeblik er sat ud af kraft.

Fra sammenhæng til residualkategori

Hvad gør man da, når man bliver udsat for noget, der går ud over fornuftens grænseflade? Hvad gør man, når man erfarer noget, der ikke er sprog for eller forklaring på? Nogle handler på stedet, som kvinden i højhuset på Amager, der tiltalte sit spøgelse, de fleste prøver at kategorisere oplevelsen. Det er selvfølgelig forskelligt fra menneske til menneske, hvordan de gør, men de fleste af de mennesker, jeg har talt med, bruger ordet «spøgelse» samtidig med, at de påpeger, at de synes, det er et noget vagt begreb. Det virker som en mulig residualkategori, en mulig kasse for alt det, vi ikke kan sætte etiket på eller give en forklaring. For de fleste er det i mangel af bedre, at de kalder det spøgelse.

For nogle kan den nærliggende forklaring være, at det er afdøde, der går igen, enten fordi de vil give en meddelelse, eller fordi de døde på en speciel måde, eller fordi de gjorde noget særligt i livet. En del af de spøgelse, der er knyttet til slotte og herregårde, tilskrives en sådan forklaring, ligesom det er et yndet narrativ i fiktionens verden. Der er altså en vis normativitet, en stedsspecificitet, og en række forestillinger af forskellig slags forbundet til ideen om «spøgelse». Der følger noget med, når disse små tildragelser, lyden af skridt på trappen eller en pludselig intens kulde, kaldes

spøgelse, hermed forbindes det til en stor horisont af muligheder, som ligger i gamle som nye fortællinger om «spøgelse», der typisk har at gøre med afdøde, som går igen. Denne idé er altså både lejret i en historisk dyb forestilling om gengangere og i en nutidig underholdningsindustri fremstilling af genfærd. Spøgelset er forbundet til entertainment industries, fantasy litteratur og film og børnekammerets gru-fortællinger. Det har Bennet også påpeget; hun skriver: «the supernatural is often trivialized by the mechanisms of commerce. [...] so the supernatural has been officially demoted to the nursery [Scooby Doo], commercial [Haunted Inns of England], or fantasy [Stephen King] worlds» (Bennet 1999.: 1). Så vidt var der noget om mine antagelser fra projektets start om oplevelsesøkonomi og slotte og herregårde. Det er bare ikke tilfældet for de fleste af de oplevelser, de mennesker, jeg har interviewet, har haft. Virkelighedens spøgelse, om jeg så må sige, peger mere i retning af usammenhængende flager af tildragelser og grundløse men intense nedslag. I det øjeblik, disse tildragelser bliver kaldt «spøgelse», klæber den forklaringskraft, dette ord har, dog til oplevelsen, og der åbnes for noget andet end blot grundløse tildragelser.

Fra mønster til bricolage

De usammenhængende flager af hændelser i mit feltmateriale fik mig til at tænke på en gammel figur fra antropologien, som af og til tages op af den antropologiske kasse for begreber og ideer. Det er begrebet *bricoleur*, som antropologen Claude Lévi-Strauss er ophavsmand til. I bogen *Den vilde Tanke* (1962) udkaster han ideen om, at menneskers måde at tænke på i forhold til omverdenen kan inddeles i to grove kategorier, som alle mennesker skifter mellem: ingeni-

ørens (civiliserede) tanke og bricoleurens (vilde) tanke. En *bricoleur* bygger, hvad han nu skal bruge, efter de forhåndenværende søms princip, mens derimod en ingeniør beflitter sig på at undersøge mulighederne og forholde sig til et generaliseret princip, før han planlægger og derefter bygger.

Den hjem søgte opererer ofte som en bricoleur. Man støder ind i sit spøgeri, opsøger det sjældent, og kan ikke rigtig kontrollere det. Når hændelsen slår ned, søger mange at sætte den i ramme, men har ikke altid de rigtige rammer at sætte den i. Der er selvfølgelig nogle, for hvem spøgelse og hjem søgte huse er en del af verdensforståelsen, men de fleste må tøvende ty til «der-er-mere-mellem-himmel-og-jord»-forklaringer. Og så kommer spøgelsesbegrebet ind som en mulig kategori, der kan bruges, netop fordi den er så vag. Når de hjem søgte oplever en uforståelig rest af et eller andet, kan det hælde, de prøver at bricolere det ind i en sammenhæng, som de egentlig ikke havde planlagt eller tænkt over før, men som eventuelt kan være mulig. De bricolerer altså udvidelser på deres verdensforståelser og får gennem de små uforklarlige rystelser sat endnu en dimension på verden; der er måske felter, vi endnu ikke har erkendt og forklaret, og måske er der endda aspekter af verden, vi aldrig helt vil forstå.

For så vidt det er spøgelseskategorien, der bruges til at forstå hændelsen, farver dette begreb forklaringen på særlig vis, som for eksempel skygger eller aftryk af afdøde, lyde af gengangere, eller måske endda døde, der går igen, fordi de vil dig noget. Så selvom «spøgelse» og «genganger» ikke er så almindelige kategorier, runger de af betydningsrester, der kan være forvirrende for mennesker, som ikke tænker på denne måde i deres øvrige dagligdag. Man kan ikke regne med, at alle ved, hvad man mener, når man siger, at man så et spøgelse

i forgårs; men forstået som en vag kategori for noget, der kunne have at gøre med skyggeverdener, døde og noget hinsidigt, går betegnelsen an, skønt omgærdet af kritik, tvivl og urealisme. Disse intense hændelser tilskrives altså mening, men på vage og famlende måder. Det er jo noget, ingen af os rigtig ved, hvad er, og som man kun kan forsøge at forstå glimtvis, hvis man respekterer kategoriens vage og ukontrollable aspekter.

Skønt intentionen netop er at forstå gennem abstrakte kategorier, virker antropologen også delvis som bricoleur, der sætter dele sammen som det nu passer, og som han eller hun nu kan se eller forstå. Som Richard Baxstrom er inde på i sin artikel «Knowing Primitives, Witches, and the Spirits: Anthropology and the Mastery of Nonsense» (2013), er der en stor del af enhver felt, som antropologen ikke kan tilgå, fordi det ikke er del af hans eller hendes idé om, hvad der er virkeligt, og som derfor bliver bortforklaret og analyseret som værende enten vrøvl eller i virkeligheden udtryk for noget andet (denne kritik af intellektuelles begrænsede forklaringsregister ligner den, vi så være på spil hos Latour). Det bliver forstået som «nonsense», fordi antropologen ikke kan se nogen mening i det – eller simpelthen ikke kan se det. Man kunne videre mene, at de felter, der er usynlige eller uforståelige, katalyserer et problem, som er helt almindeligt, når man prøver at forstå en felt udefra, for eksempel som antropolog; der er altid blinde pletter.

Baxstrom viser, hvordan hekseprocesserne i det sene 1500-tals Europa minder om den måde, antropologer opererer på i dag: metoden er at udpege det som sandt, som man selv kan se, ikke det de andre måtte kunne se. Han indleder artiklen med et eksempel fra sit feltarbejde i Kuala Lumpur: En aften er han sammen med

nogle af de mennesker, han har lært at kende, ude for at filme et ritual. Egentlig er megabyer, og den virkning det har på dens beboere, når byen forandrer sig hurtigt og voldsomt, hans emne, men pludselig sker der noget. Baxstrom er i færd med at filme, da nogle af de tilstedeværende råber, at han skal rette kameraet en anden vej, så han kan filme spøgelseerne. «Kan du se dem? Lige der!» » Det kan han ikke, og det rejser et problem for ham, som artiklen diskuterer: Hvad gør man, når man ikke kan se den virkelighed, ens informanter beskriver, hvad gør man med det usynlige som faktor? Det er, som Baxstrom understreger, et problem for en empirisk baseret disciplin som antropologi, hvor vi jo går rundt og ser og hører og føler under feltarbejdet. Dette problem forstørres i spøgelsesfeltet, fordi spøgelseerne ikke altid er til stede samtidig med antropologen, og fordi de spøgelse, der måtte kunne registreres af andre, måske ikke ænses af antropologen, hvis de skulle være til stede samtidig.

For et par år siden var jeg med nogle kolleger på studietur til Anneberg i Odsherred, det store kompleks, tegnet af Gottlieb Bindesbøll, hvor psykiatriske patienter er i forvaring. Da vi kom til kapellet, satte jeg mig og beundrede rummets dimensioner, dets friser, ornamenten og farver, mens en af mine kolleger måtte gå ud. Hun kunne mærke, at der var hændt voldsomme ting. Bag døren til det skønne kapelrum var der da også en dissektionsstue, hvor lægerne kunne åbne kraniet, når de pårørende havde taget afsked med den afdøde. Her tog de hjernen ud og lagde den i præparat, mens de lagde avispapir i ligets kranium. Hjerneerne er nu del af en enorm og enestående samling af hjerner fra psykisk syge. Den kollega, der kunne mærke den ubehagelige stemning, havde tidligere fortalt mig om sine mange erfaringer med ekstraordinære hændelser. Hun

mærkede noget, jeg ikke mærkede, ligesom Baxstroms informanter så noget, han ikke så. Det rejser en vanskelig og generel diskussion om den antropologiske metodes legitimitet og udsigelseskraft, men det viser også hen til en fascinerende mulighed af, at den gennemantropologiserede felt, man somme tider bevæger sig rundt i, er fuld af huller og hvide pletter, der end ikke er i nærheden af at blive opdaget empirisk, eller at kunne fortolkes og altså begribes analytisk.

Når disse uforklarlige momenter søges sat i sammenhæng af dem, der har oplevet dem, åbner det typisk for muligheden for en art overtoner, en idé om, at der er «mere mellem himmel og jord», men det kan også åbne for endnu mere. For nogle giver nemlig disse hændelser et potentiale for fantastiske formodninger: måske, måske ikke kan erfaringen søges sat sammen med en afdød person eller en fortidig begivenhed eller tilstand. Den kan dog også pege mod UFO'er, forskydninger i tid og rum og uerkendte naturvidenskabelige love om atmosfæretryk, paralleluniverser etc. Var det et spøgelse? Og hvad betyder dét? Disse hændelser er generøse, for de kan potentielt sættes sammen på utallige måder; af samme grund er de ikke til at få hold på. Hændelserne indebærer både intens tilstedeværelse og fravær: fravær af forklaring, sammenhæng, mening, og kontrol, kombineret med tilstedeværelse af intens, personlig sansning og mulige nye horisonter.

Noter

1. «Fornuftens Grænseflader» (2007–2015) var et forskningsprojekt under Institut for Antropologi ved Københavns Universitet, men forskere fra mange andre institutioner bidrog gennem workshops, artikler m.v. Gennem forskningsprojektet undersøgte vi, hvordan mennesker handler, når de møder noget, der sætter deres fornuft på prøve på forskellig vis. Det store forskningsprojekt er nu afsluttet, og der er udkommet en antologi i den forbindelse (Jöhncke, Raahauge

og Steffen 2015). Jeg fortsætter mit projekt om hjemsoegte huse. Tak til FKK, Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation i Danmark, der bevilligede midler til Fornuftens Grænseflader.

2. Marcel Mauss har gennem sit store komparative materiale peget på det mønster i det sociale, at såvel kvinder som død typisk får en marginaliseret status i samfundet, og at kvinder og død også hyppigt forbindes med magi. Han nævner specifikt kvinder og død, men argumentet er mere generelt: Det, der regnes for at være uden for normalitetens sfære (altså blandt andet «kvinde» og «død»), forbindes langt hyppigere med magi end det, der defineres som normalt (altså blandt andet «mand» og «liv»).
3. I dette citat skriver Mauss om mana (en magiform, der har en flydende, uspecifik karakter) og det hellige, men i sin analyse af og forklaring på magi forbinder han denne indsigt til magi i mere generel forstand.
4. Der er mange historiske kilder om hjemsoegte huse, men mit forskningsprojekt er decideret vendt mod det nutidige etnografiske materiale, jeg har indsamlet. Dansk Folkemindesamling udførte i 2012 en indsamling af spøgelseshistorier, der netop var anlagt på at sammenligne nutidigt materiale med materiale fra de historiske arkiver. Dette projekt bliver behandlet i dette nummer ved Lars Christian Kofoed Rømer.
5. I *Specters of Marx* anvender Derrida spøgelseset som metafor for de fænomener og strømme, vestlig filosofi ikke kan fange gennem sine statiske begreber. Derridas ærinde er altså en ontologikritik, og han foreslår ontologien erstattet af en hauntologi, altså en hjemsoegelse af ontologien. Dette elegante ordspil, hvor «h» jo er stumt på fransk, hvorfor hjemsoegelsen kun viser sig på skrift og ikke i udtalen af ordet, angår en underminering af ontologi som fast og statisk størrelse. En hauntologi hjemsoeger ontologien og etablerer en ny ontologi for det flydende, ikke klassificerbare ved verden, det, der som spøgelseset både er nærværende og fraværende, og som ikke kan sættes i system. Derridas analytiske brug af «spøgelse» mimer på mange måder de empiriske karakteristika ved «spøgelse» i min felt, blandt andet hvad angår fornemmelsen af, at der er en mening bag; den går bare hen over hovedet på de mennesker, jeg har talt med.
6. Tak til Stephen Shapiro, som foreslog, at jeg overvejede Bruno Latours begreb «factich» i forbindelse med spøgelse.
7. Det teoretiske univers bag begrebet «fortælling» og dets søsterbegreber «narrativ» og «narrativ struktur», «narratologi» og «narrativitet» (for ikke at nævne myte, eventyr, sagn og genre) er enormt. Da det ikke er emnet for nærværende artikel, vil jeg kun notevis berøre det her. Greimas, som jeg tidligere har haft stor gavn af at anvende til at udfolde perspektiver i andre felter,

især rumantropologiske, har udviklet en narratologi gennem sin aktantmodel og sin semiotiske firkant (disse er de to mest kendte greimasianske modeller) og de dertil hørende struktureringer af narrative forløb. For Greimas (1974) er det kun muligt at etablere betydning gennem narrativ mediering, en teoretisk konstruktion, der baserer sig på saussuriansk semiotik (signifiant/signifié-logik, overflade/dybde-logik osv.), og som endvidere implicerer, at den narrative form indvirker på det indhold, den former. Hvor dette ville være en vej ind i en forståelse af min felt, eftersom alle oplevelser er moduleret af den udsigelsesform, de bliver underlagt, den fortælling, det narrativ, der ifølge Greimas strukturerer betydningen og lader den komme til udtryk, er dette perspektiv dog lidet frugtbart her, idet narrativet bryder sammen for mine informanter. Dette sammenbrud tager jeg alvorligt som det væsentlige ved felten, idet jeg følger Latours råd om ikke at overfortolke og kitte de usammenhængende steder sammen, og Derridas formaning om at erkende de aspekter, der netop ikke lader sig strukturere efter fx et narrativt forløb, som del af virkeligheden. Det giver rum for en ny form for «narrativ», nemlig den brudte narrativ, der kan oprettes som genre. Det giver også rum for en kritik af semiotiske, strukturelle og andre universelle kortlægninger af fx det fortalte forløb. Kortet er ikke territoriet, som Bateson så elegant udtrykte det (1974). I denne sammenhæng vil jeg endelig henvise til den estiske folklorist Ülo Valk (2006), som optræder andetsteds i artiklen. Valk diskuterer narrativitet i forhold til spøgelsesoplevelser og gør opmærksom på to niveauer: narrativet som mennesker formidler deres oplevelse igennem, og metanarrativet, der huser akademikernes diskussioner af narrativitet.

8. Tak til mine grundige og indsigtfulde reviewere, hvoraf den ene opmærksom på, at min påpejning af denne modstand i materialet virker som en essentialisering af beretningerne, der «gør dem nesten utilnærmelige som forskningsobjekter». Det er en forståelse af min forståelse af felten, som jeg er helt enig i. Det paradoksale ved, at spøgelse, denne dekonstruktivisternes favorittfigur (jf. Derrida) faktisk også lader sig essentialisere, netop fordi den undslipper de forhåndenværende forståelseshorisonter, gør felten endnu mere vanskelig at gå til, men ikke desto mindre har revieweren ret: her er en essentialisering på færde og det gør felten næsten utilnærmelig som forskningsobjekt. Det er det vanskeligt at gøre noget ved, al den stund disse beretninger er vanskelige at nærme sig, fordi de forekommer uforståelige for de mennesker, der har oplevet dem. Det avler både en afstand (vi forstår det ikke, kan ikke nærme os det) og en nærhed (men vi har faktisk oplevet det / har hørt beretningerne om dem, der har oplevet det).

Denne utilnærmelighed avler desuden en fascination for både dem, der oplever det, den, der udfører feltarbejde om det, og for de mange mennesker, der kredser om det i medier og andre kommunikationskanaler.

Litteratur

- Bateson, Gregory 2000 (1972). *A Theory of Play and Fantasy & Form, Substance and Difference*. I *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago & London, The University of Chicago Press, s. 177–194;454–472.
- Baxstrom, Richard 2013. *Knowing Primitives, Witches, and the Spirits: Anthropology and the Mastery of Nonsense*. *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts* vol. 4, no. 1 (December 15, 2013), s. 1–22. <http://arcade.stanford.edu/rofl/knowing-primitives-witches-and-spirits-anthropology-and-mastery-nonsense>
- Bennet Gillian 1999. *Alas, Poor Ghost! Tradition of Belief in Story and Discourse*. Logan, Utah State University Press.
- Benzon Gorm 2006. *Spøgelse og Sagn fra danske Slotte og Herregårde: Bind 1 Nord- og Midtjylland*. Vejby, Askholms Forlag.
- Benzon Gorm 2007. *Spøgelse og Sagn fra danske Slotte og Herregårde: Bind 2 Syd- og Sønderjylland samt Øerne*. Vejby, Askholms Forlag.
- Cowdell, Paul Day 2011. *Belief in Ghosts in Post-War England*. PhD thesis. University of Hertfordshire, United Kingdom. <http://uhra.herts.ac.uk/handle/2299/7184>
- Derrida, Jacques 1994. *Specters of Marx. The State of the Debt, The Work of Mourning, & the New International*. New York, Routledge.
- Greimas, Algirdas J. 1974. *Strukturel Semantik*. København, Borgen.
- Hufford, David J. 2001. *An experience*

- centered approach to hauntings. I J. Houran og R. Lange (red.). *Hauntings and poltergeists: Multidisciplinary perspectives*. Jefferson, North Carolina, McFarland and Company, s. 18–40.
- Jöhncke, Steffen, Kirsten Marie Raahauge og Vibeke Steffen (red.) 2015. *Between Magic and Rationality. On the Limits of Reason in the Modern World*. København, Museum Tusulanum Press & University of Chicago Press.
- Latour, Bruno 2004. Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry* 30 (Winter 2004), s. 225–248.
- Lévi-Strauss, Claude 1969 (1962). *Den vilde Tanke*. København, Gyldendal.
- Mauss, Marcel og Henry Hubert 2001 (1902/1950). *Outline of a General Theory of Magic*. London, Routledge.
- del Pilar Blanco, María og Esther Peeren (reds.) 2010. *Popular Ghosts. The Haunted Spaces of Everyday Culture*. New York & London, Continuum.
- Pine, Joseph & James Gilmore 1999. *The Experience Economy*. Boston, Harvard Business School Press.
- Raahauge, Kirsten Marie 2015. The Ghost in the Machine: Haunted Houses, Intense Sensations and Residual Categories. I Jöhncke, Raahauge og Steffen 2015, s. 315–343.
- Raahauge, Kirsten Marie 2016. Ghosts, Troubles, Difficulties, and Challenges. Narratives about Unexplainable Phenomena in Contemporary Denmark. *Folklore. Electronic Journal of Folklore, Special issue of belief narratives*. <http://www.folklore.ee/folklore/>
- Thomas, Jeannie Banks 2007. The Usefulness of Ghost Stories. I Goldstein, Diane E, Sylvia Ann Grider og Jeannie Banks Thomas (red.). *Haunting Experiences: Ghosts in Contemporary Folklore*. Logan, Utah, Utah State University Press, s. 25–60.
- Valk, Ulo 2006. Ghostly Possession and Real Estate: The Dead in Contemporary Estonian Folklore. I *Journal of Folklore Research*, Vol. 43 (1), s. 31–51.
- Walker, Barbara (red.) 1995. *Out of the Ordinary. Folklore & The Supernatural*. Logan, Utah, Utah University Press.
- Wilde, Oscar 2010 (1887). The Canterville Ghost. A Hylo-Idealistic Romance. I *Irish Ghost Stories*. Selection and Introduction by David Stuart Davies. London, Collectors Library, s. 391–429.